

Drift

Hizkuntza airez eta memoriaz dago egina, hizketa airezkoa da, aire mugimendua, airea mugitzea, ura mugitzen den bezala: uhinetan (*olatueta*n, guk hemen Donostiako hondartzetan, Donostiako kaian (*kaiean*) esaten genuen/esaten dugun bezala).

Uraren edo airearen mugimendu horri deitzen zaio ingelesez *drift*, mugimendu horri edo mugimendu horrek (airearen eta uraren bultzadak) eragindako mugimenduari.

Aingeru bat

Azkeneko aldiz Stingen *If on a winter's night* ('Baldin neguko gau batez'¹) diskoko kanta tradizional batean entzun dut hitza: Gabriel aingerua jaitsi omen zitzaion Maria dontzeilari zerutik, hegoak aireak *orraztutako* elurra bezala zekartzala, begiak su²: *his wings as drifted snow, his eyes as flame*.

Baina ez dut uste hitzaldi honen izenburua aingeruaren hegoengatik gogoratu zitzaidanik. Jakinaren gainean behintzat, hautuak Sapir du inspirazio iturri eta Mitxelena maisua bitartekari.

Koldo Mitxelenari zor diot, beste gauza askoren artean, Edward Sapir irakurri nuen bezala irakurri izana. Izan ere hari entzun bainion Edward Sapirren *Language* liburuak, nahitaezko behar lukeela Filologia ikasketetan eta nik, haren

¹ Italo Calvinorenaren eleberri hura, *Se una notte d'inverno un viaggiatore*, gogora dakarkiguna berehala.

² *Orraztearena*, noski, nire itzulpen saioa da, testuinguru horretan *drifted* adierazteko bururatu zaidan bakarra.

eskoletan entzule nintzenerako ikasketak, titulurainokoak esan nahi dut, bukatuta banituen ere, liburu harekin osatu nituen, osatzen ditut oraindik... Eta nire oraingo ikasleei esan izan diet behin baino gehiagotan Koldo Mitxelenaren itzalaren babespetik Sapirren liburua behar bezala irakurtzen duenak, gainera Mitxelenaren FHV irakurtzen badu, merezi lukeela tituluaren erdia gutxienez³.

Edward Sapir handiak 1921ean argitaratu zuen *Language* liburuan hizkuntzaren aldaketa historikoari dagokion VII. kapituluaren azpititulua da *drift* hitza. Mexikoko Fondo de Cultura Económican 1954 urtean argitaratutako espainolezko itzulpena egin zutenek ez zuten nonbait jakin nola itzuli eta, besterik gabe, kendu egin zuten. Alberto Gabikagojeaskoaren euskarazko itzulpenean "eraldaketa korrontea" agertzen da *drift* hitzaren ordain VII. kapitulu horren idazburuan. Zintzotasunez ez da azpititulua kendu, itzuli egin da nolabait, edukiaren ondorioa azaldu zaigu. Ezinbestean metafora hautsi da, agian sinekdokearen bekatua eginaz. Itzulpenaren mugak, hizkuntza batean esaten den oro esan daiteke beste batean... baina ez beti, ez guztiz, ez erabat berdin. Itzultzaileak ahalik eta ongien moldatu du euskarara hitz zail hori, aipatu kapituluan eta hurrengoan batez ere baina liburu osoan zehar aski maiz agertzen dena; horrela, dituen adiera eta kategoria desberdinetan puskatuta agertzen da ingelesez aditz zein izen izan daitekeen *drift* hitzaren eremua: joera, korrontea, norabidea, xedea, etab.

Drift (hitza terminoan urtzeaz)

Nik gaur zuekin partekatu nahi dut, litekeen ahanzturatik salbatzeko hitz hori, *drift*, nik ere, nola itzuli ez jakin arren, edo horrexegatik agian, ziurrenik

³ Michelena, Luis. [1977²]1985.

horrexegatik, bere horretan itzulezina delako gure hizkuntzetan, eta polita delako formaz, indartsu edukiz (bi horiek, forma eta edukia, banatzeko baimena dugun heinean).

Hizkuntzalarien artean, ingelesez, egungo hizkuntzalaritzaren hizkuntza nagusian alegia, maiz aski erabiltzen da *drift* hitza, termino gisa, bidenabar batzuetan, han hemenka, ia nahigabe bezala, aldian behin jatorrizko esanahiarekiko lotura galduta, urtuta ⁴.

Nik gaur nahita ekarri dut hitza hona, edukiaren airezko forma hori, laburra, silaba bakarrekia, baina kontsonantez betea, bi aurretik, bi atzetik, bokal bakarraren inguruan:

Drift.(hotsak)

Bokala, mehea, itxia, aho-sabairantz begira mihia nonbait, nahiz bokalen kasuan gauza horiek zail diren zehazki neurtzen ⁵

[i]...edonola ere, bokal guztien artean ahoskordetan gora datorren aireak, hiztunaren gorputzetik irteteko, egin behar duen bidea laburrena duena, ezpainak irribarrera eramaten ditugulako, atzerantz, [i] esatean,

[i]... akustikoki bigarren formante garaiena duena, argitasunarekin lotzen dena bokal ilun eta argien sailkapen sinestesikoan eta onomatopeietan,

⁴ Esate baterako eta erreferentzia gisa, Fischer-Jørgens-ek (1975) bere Fonologiaren Historia erraldoian, hiru lekutan aipatzen du: Sapir-ek hots aldaketan aldarrikatzen duen norabideaz eta, oro har, hizkuntzaren bilakaeraren haren kontzeptuaz (op. cit. 18); fonologia diakronikoaz ari dela, adierazteko Bloomfield-en bidetik Hockett-ek ahoskeraren aldagarritasunean "drift of allophones" delakoa aldarrikatzen duela (op. cit. 103); eta, azkenik, Generatibistek Bloomfieldarren ikuspegi hori arbuiazu zutela azaltzeko (op. cit. 272).

⁵ *Palataltasuna* deitzen den tasuna hobeto neurtu bide da oharrenaren alderditik bokal hori ahoskatzean sortzen diren uhinen eraginarenetik, uhinen moldatze anatomikotik baino (cf. "a feature with obvious acoustic correlates(...) like palatality", Doneganen 1978: 15).

irrintziarena bezalako doinu garaiekin, gauza txikiek ateratzen duten zaratarekin, klink⁶,

[i]... zerbaitegatik Rimbaud-ek bokal gorritzat hartu zuena "Voyelles" poeman, *pourpres, sang craché,...*⁷,

[i]... euskaraz ondoko kontsonanteak "busti" egiten dituenak: *hilla, miña, dittu, ixan...* Urak bezala palataaltasunak busti egiten du nonbait. Fonetikaren sinestesiak. *Sons mouillés*, frantsesez, gaztelaniaz inor gutxik esaten du hori horrela, *sonidos mojados*, agian errazago da aurkitzen *mojamiento*. Behinik behin, ez da frantsesez bezain oparoa, eta ez du izan inondik ere euskaraz izan duen arrakasta "terminologikoa". Euskaraz, erraztasunagatik edo zentzu poetikoagatik edo --hizkuntza txikia izanik⁸-- agian biongatik, *busti* gehiago esaten da *palatalizatu* baino.

Drift (hizkuntza bakoitzaren aukerak)

Euskarak bere oraingo izaeran sortuko ez lukeen hots bilkura, hasiera nekez... bukaera are nekezago... edo, itxura besterik ez ote da uste hori? Pentsa dezagun fonetikak eskaintzen digun abstrakzio aukera baliatuta. Badaude mota horretako hasierak euskaraz, egun eta aspaldi samarretik: *branka, bromatan, brusa* edo *brokel-dantza; gramo, grisa* eta *grazia*-ri ere ezin zaie ukatu beren euskaltasuna, ez badu batek mutu gelditu nahi; beste horrenbeste *dragoni* bezalakoez, nahiz egia den *herensuge* esan litekeela, baina auzi horrek,

⁶ Cf. "klonk egin zuen erortzean" vs. "klink egin zuen erortzean": bigarrenak gauza txikiago batek ateratzen duen hots garaia goa iradokitzen du (ik. Donegan 1978: 39). Literatura tankera horretako adibidez josita dago; 1. oinoharrean aipatu eleberrian Calvinok dio: "Il gatto inarca il dorso, la cassiera chiude il registratore di cassa che fa dlín" (nik azpimarratua).

⁷ Hona hemen bokal honi dagozkion bi lerroak osorik: "I, Pourpres, sang craché, rires des lèvres belles / Dans la colère ou les ivresses pénitentes".

⁸ Hiztun-hizkuntzalari proportzioak bereziak dira euskaraz, erlatiboki asko garelako era batean edo bestean hizkuntzaren kontzientzia teorikoa dugunok hiztunen artean; horrek handitu egiten du gai linguistikoez hitz egin bai, baina terminologia teknikoaren menperatzen ez dutenen kopurua.

Euskaltzaindiaren esparrukoa bada ere, ez du zerikusirik ahoskerarekin ⁹. Eta gogoratu hitz barrenean euskarak berak sortu bide dituen *ondratu*, *aldrebes*, *bolondres* bezalakoak.

Hitz azkenaz, berriz, *bost*, *koxk* bezalakoek ere ez dute euskararen ahoskera ezertan bortxatzen. Beste bukaera batzuk baino urriagoak dira noski, baina hori hizkuntzaren iraganarekin dago lotua, [f] hotsaren gaztetasun edo berritasun erlatiboaren auzia bezala. Ez dituzte hiztunen muga fonetikoak islatzen.

Abstrakzioak abstrakzio, eta puskak puska, ordea, ezin da ukatu hitzaren itxura arrotza dela. Berdin dio hotsak banaka edo bilkuraka aztertzetik ateratzen dudana fonetikaren aitzakian. Egia da, hitzaldiaren izenburua txartelean irakurrita, galdetu didatenek sudurra okertuz edo doinu arraroz aipatzen zidatela hitza. Ez, gaurko euskaraz ez litzateke horrelako hitzik sortuko. Agian garrantzitsuena da [f], igurzkari hori, ia azkenean agertzea, beste kontsonante gogorrago baten aurrean. Igurzkari hori ez [s] bezalako txistukari bat, [f] baizik. Eta, oro har, horrenbeste kontsonante bokal bakarrarekin: ez da ez, inondik ere, silaba bakarreko euskal hitz arrunta. Onomatopeiak bakarrik datozkigu burura adibideak bilatzen hasita: *krask*, *plast*, etab. Beraz ez iraupena, ez erritmoa, ez bukaera, ez dagozkio euskararen oraingo izaerari.

Euskararen oraingo izaera, zertaz ari gara euskararen oraingo izaera esatean... zer da *orain*, zer da *lehen* hizkuntzarentzat...

Hizkuntzen denbora, hizkuntzaren aroak luzeak dira gizakion neurri biografikoekin alderatuta, baina geure bizitzetan bezalaxe ez dago geldiuenerik aro

⁹ Hitz hasieran /dr/ gutxiago izateak badu bere esplikazio fonetikoak: [d] eta [r] hots homorganikoen arteko distantzia fonetiko txikiagoa da [b] eta [r] edo [g] eta [r] hotsen artekoa baino. Latinak, hain zuzen ere, lehen kontsonatnea ahoskabetu egin zuen [dr-] bilkuretan, erromantzetik euskarara sar zitezkeen [dr-] bilkuren aukerak urrituz horrela. Ahoskabetze horrekin kontsonante bien arteko ozentasun desberdintasuna areagotu egin zuen silaba egituren baldintzetara hobeto egokituz (ik. "The Head Law" Vennemann 1988: 13 hh.).

horietan ere, etengabe aldakorra baita hizkuntza denboran zehar, espazioan barrena ... hizkuntza airea bezala, ura bezala etengabeko mugimenduan dago, batzuetan nabaritzen ez bada ere

Daniel Jones fonetikari britaniarrak bere *Phonetic Readings in English* testu antologia transkribatuaren bigarren argitalpenaren hitzaurrean, 1955ean, aitortzen du transkripzio batzuk aldatu egin behar izan dituela, berak islatzen duen ingelesaren (ingeles estandar zaindu samarraren) ahoskera aldatu egin delako lehen argitalpenetik igarotako berrogei urteetan. Ez du edonork Jones-en sentiberatasun fonetikoak, eta eskerrak.

Drift (aire uhinen oharmena)

Begira diezaiogun orain berriro gure gaurko izenburuaren formari, *drift*. Lehenengo, hitzak duen bokal bakar horri: *ni* eta *hil* eta *bil* hitzetan bezala: [i], entzuleari aire uhinetan iristen zaiona, aire partikulen arteko presio gorabeheretan, entzuleak [i] entzuten baitu hiztunaren irribarre modukoa ikusten ez badu ere, hiztunaren mihiaren sabairanzko igotzea ikusi ezin badu ere, [i] hori osatzen duten uhinak ez direlako [a] edo [o] edo beste bokalak osatzen dituztenak: eztarrian sortzen diren uhin anitzetatik batzuk bakarrik aukeratzen ditu ahots bideak, eztarriak, ahoak, ezpaineak. Aukera desberdin horietan datza bokalen arteko desberdintasuna. Eta antzekoak dira gauzak halaber gainerako hotsekin. Hasierako eta bukaerako kontsonanteak ere aire mugimenduetan iristen zaizkigu, hasiera hots-uhinetan, [dr]; bukaera, [ft], zarataren igurtzi bortitzagoen bidez, maiztasun edo frekuentzia erregularrik gabeko partikula mugimendu nahasietan.

Aireak darama beti entzulearen belarrira hiztunak esan duena, airea da hiztunaren hitza entzulearen belarrira iritsi bitartean. Airezkoa.

Eta aire uhin horiek... iristen dira edo ez dira iristen edo, belarrira iritsi arren, aldatu egiten dira entzulearen adimenera heldu orduko, hiztunaren ahoak eta sudurrak eta eztarriak moldatzen dutena ez baitu beti onartzen entzulearen oharmenak.

Duela zenbait belaunaldi latina euskarazko belarriekin entzun zutenei ez zitzaien iristen guri bezala hitz hasierako [r] dardara, beste zerbaitekin entzuten zuten, bokal batekin, hala zela uste zutelako sortu ziren euskal hiztegiko: *errege*, *Erroma*, *errot*¹⁰ ; eta ez horren aspaldikoek gaztelaniazko [Q]-ren aire zurrunbiloan, [s] entzuten zuten eta hala zela uste zuten, eta hala zela uste zutelako entzuten zuten horrela (orain ere Iparraldeko hiztun askori gertatzen zaion bezala) eta esaten zuten *plaza*, *arrazoi*, *zapata*, inguruko gaztelaniaz *plaza*, *razón*, *zapato* baziren ere... Orain ere guk (Hegoaldeko euskaradunok) bokal eta guzti entzuten ditugu ingelesezko [s] gehi kontsonante hasten diren hitzak: *stop*, *Skype*, *striptease* edo lehen aipatutako *Sting*. Iparraldeko gehienak badira gauza, txikitatik ikasi duten frantsesari eskerrak, *spleen* bezalakoak bere horretan hautemateko, gogoratzeko eta, beraz, ahoskatzeko.

Norberak ahoskatzen dituenak ere gogoan duenarekin berdindu ohi ditu. Esaterako, iruditzen zaigu berdin-berdinak direla kontsonante biak *baba*, *gogo*, *duda* hitzetan. Baina ez dira, ia inoiz ez dira¹¹. Hiztunaren gogoan hasierakoa bezalakoa den bigarren kontsonantea aldatu egingo da bere gorputzetik atera orduko, baina entzulea ez da ohartuko, batera hiztun eta entzule den hiztun-entzule edo entzule-hiztun hori ez da konturatuko, ziurrenik berak ere beste horrenbeste egiten duelako kontsonante horiek bokal artean ahoskatzen dituenean, bokalen lasterrak kontsonantearen indarra airean eramaten dionean.

¹⁰ Latinaren ondorengo erromantzeetako maileguetan ere gertaten da protesi hori, nahiz batzuetan ez dagoen garbi erromantzeak berak (ere) ez ote zuen bokala gehitu (Michelena [1977²]1985, 156).

¹¹ Orain hori aldatzen ari da Iparraldeko frantses-euskara hiztun elebidunengan.

Nahigabe, oharkabeen egiten dugun hori ohitura bihurtzen zaigu eta, bizitzaren beste alor zenbaitetan bezala, hausten denean nabaritzen da argien. Horregatik, Ruper Ordorikak, bere kantatzeko eraren ozentasun eta leuntze bereziengatik kontsonante moten lekuak aldatzen dituenean, entzuleari iruditzen zaio zerbait gertatu dela...

Hotsez, hizketarako erabiltzen ditugun hotsez ohartzen baikara, zeharka bezala, ez hitzez bezala, ez gramatikaz bezala... Hotsak urrutiago daude gure jakinaren gaineko ezagutzatik. Beharbada horregatik gramatikagileek, idazleek, irakasleek, araugileek ere kasu gutxiago egin izan diote ahoskerari... hizkuntzaren kanpoko aldea balitz bezala, fruitua janda bota egiten den eskola. Baina azalik gabeko fruitua usteldu egiten da, kanporatzen ez den hizkuntza bezala. Halaz ere, noski, egia da ahoskera gauza berezia dela hizkuntz osagaien artean, ezin dela hiztegia bezala edo gramatika bezala arautu, ezta ikasi ere. Ahoskera ez da memoria, ez da pentsamendu hutsa, gramatika edo gauzen izenak bezala; ahoskera hitzak eta gramatika gorputz bihurtzea da eta gorputza baliatuta aire mugimendu eta aire mugimendu hori tinpano astindu (berriz gorputz) entzulearengan.

Kanpokotasun hori islatzen da alemanez ahoskera *Aussprache* deitzean. Euskaraz *mingatu* nahi zuen Broussain-ek, hitzaren eraketa alde batera utzita, mihiarekin, hiltunaren anatomiarekin lotzen dena zuzenean¹²; arrakasta gehixeago izan duten *ebaki*, *trenkatu* bezalakoek iradokitzen duten analisiak ere merezi luke azterketa... Larramendiren *oguzi* ere erabili izan da, baten batek nahi baino gehiago. *Ahoskatu* esaten dugu guk, pentsamenduari, esan nahiari, gogoari ahotsa ematea, hizkuntza ahotsaz ateratzea...

¹² Hitzaren formaren oinarritzat *miin+ka+tu* morfema katea agertzen da (Charritton 1986: 338).

Uhinetan mugitzen den hotsa da ahotsa; areago, uhinen uhina da esaldi bakoitza, gertatzen den unean, eta uhina da hizkuntzaren historia etengabeko drift horretan, denboran eta espazioan zehar, hizketa aldatzen denean leku batetik bestera, bailara batetik bestera, belaunaldi batetik bestera, hiztun batetik bestera, hiztunaren aho-sudurretatik entzulearen belarrira eta belarritik oharmenera¹³.

Daniel Jones ez den hiztun arruntak aldaketa nabarmenenak bakarrik hauteman ohi ditu bere horretan: funtsean norberak egiten duen bereizkuntza besteak egiten ez duenean ohartzen gara desberdintasunaz: e.g. "s" eta "z" bereizten dituen ekialdeko batek nahastea hautemango du bizkaitar edo gipuzkoar kostaldeko askorengan, edo *ollua* eta *oyua* bereizten dituztenek jakingo dute bestek nahasten dituela. Bereizkuntza egiten duenak desberdintasun horiek memorian ditu eta egiten ez duenak, ez¹⁴.

Hizkuntza airea eta memoria dela esan dut lehen eta ahoskera ez dela memoria, baina behar du, gertatzeko, memoria. Hitzen memoria bezala, gramatika arauena bezala, gure hizkuntzaren edo hizkuntzen hotsen memoria dugu.

Entzuten duguna gordetzen dugu memorian, txikitatik, umetan entzuten ditugun lehen hitzetatik, lehen esaldietatik. Entzuten duguna gogoratzen dugu, baina gogoan gorde duguna bakarrik entzuten dugu linguistikoki, hori bakarrik kudea dezakegu berariaz, nahita, hori bakarrik da gure hots-baliabide hitz egiteko, hiztun egitekoa betetzeko. Bakoitzari bere hizkuntzak --bere hizkuntzek-- memorizarazi diona bakarrik gogoratzen dugu, hautematen dugu, entzun-uste dugu. Hizkuntzaz jabetu den helduak txikitan gogoratu, gogoan gorde zuen hori, entzungo du, egin ahal izango du nahita, bai txikitan ikasi zuen hizkuntza edo

¹³ Hiztuna bera izan daitekeen entzule horren oharmenera.

¹⁴ Ez dituenak nekez programatuko ditu hotsa ekoizteko mugimendu anatomikoak buruan ez duen moldaketa baten arabera. Honek helduen irakaskuntzan ahoskerak behar lukeen metodo berezitasuna azpimarratzen du.

ikasi zituen hizkuntzak erabiltzean, bai beranduago bereganatu nahi lituzkeenak ikastean, berak *gogoan* duena. XIX. mendearen azkenean Baudouin de Courtenay hizkuntzalari poloniarrek Errusian alemanez esan zuen fonema dela hiztunaren hots-ideia (*Lautidee*), hots-irudikatzea (*Lautvorstellung*), bere hots-asmoa (*Lautabsicht*)¹⁵. Euskaraz *hots-gogo* terminoak hiruko alemanaren alderdi funtsezkoenak bilduko lituzkeela uste dut, baina, hortik aurrera, hiztegitileek esan beharko dute.

Drift (norabidea: aldian-aldiko aldagarritasuna, denboran zeharrekoa)

Aipatutako kontu horietan datza ahoskeraren misterioaren atal bat: besteren ahotik entzun uste duguna gordetzen dugu buruan eta, buruan, gogoan dugun hori da guk egin nahi izaten duguna, gure asmoa, gure gogoa, nahiz gure gogotik aire uhinetara gauzak aski alda daitezkeen eta areago berriz entzulearen burura... ez beti soilik arazo fonetikoak medio. Zuen baimenarekin, nire ustez hori salatzen duen anekdota bat kontatuko dizuet. Asko dira gisa honetako gertakariak, baina honek nire adinekoak ingelesarekin zaletu gintuzten giroetara garamatza...:

Ez da asko *El País* egunkarian Joseba Elolak kontatu zuela eta beharbada irakurriko zenuten zuetako batzuek ere edo lehendik jakingo zenuten¹⁶, nola Bob Dylan-ek, 1964ko abuztuan lehen aldiz The Beatles taldearekin bildu zenean, haien begikotasuna erakarri nahian edo, esan omen zien asko gustatu zitzaiola beren kanta bat, *I want to hold your hand* ('eskutik heldu nahi dizut'), batez ere errepikatzen zen lelo hura, *I get high* zioena, 'zopatzen naiz, zopatzen naiz'

¹⁵ Kontuan izan behar da Baudouin-ek bere 1895eko *Versuch einer Theorie Phonetischer Alternationen. Ein Capitel aus der Psychophonetik* liburuan azaldu zituela termino horiek eta 1893az geroztik bost urte igaro zituela Polonian kontratatuta berriro Errusira itzularazi zuten arte (ik. Stankiewicz 1972: 10).

¹⁶ Philip Norman-ek idatzitako John Lennon-en biografiatik jaso omen zuen Elolak (2009).

alegia¹⁷. Haatik, erantzun omen zioten, ez zen hori Beatles-ek kantatzen zutena, baizik askoz gauza txintxoagoa, *I can't hide*, alegia 'ezin dut izkutatu'. Kazetariak ahoskera britaniarraren eta Dylan-en oharmen amerikarraren artean kokatzen zuen arazoa. Lagunduko zuen, nola ez, kantuaren doinuan, esaldi biek hartzen duten antza handiagoak ere. Ziurrenik hori da neurri batean, baina esango nuke alderdi semantikoek ere sartu zutela esku gaizkiulertuan, Dylan entzuleak gogoan zuenak, ulertu nahi izan zuenak.

Horrelako uste okerrak hizkuntza beraren barruan jazotzen badira, zeresanik ez, bat baino gehiago dituenentzuten entzuleak bere esku, belarrira iristen zaizkion uhinak buruan hizkuntza bihurtzeko, esanahiz janzteko. Duela ia hogeita hamar urte egindako grabazio batean Astigarragan, gure gizartean oso arruntak diren *code-mixing* edo kode-nahastearen¹⁸ gertaldi batean, jaso genuen nola, euskaraz zihoan hitz-aspetuaren une batean hitzun donostiarrak "de eso nada" esan zuen gaztelaniaz, eta Astigarragakoak, kode aldaketaz ohartu gabe, lasai asko "errepikatu" zuen "esan dana", beste hitzunak erabilitako ia doinu berberean.

Emandako bi adibide hauek ez dira anekdota xumeak baizik, ez direnak aldaketekin garden lotzen. Balio dute ordea ikusteko gauzak nola gertatzen diren. Dylan bere aldaketaz ohartarazi egin zuten besteek. Gure Astigarragako laguna ez zen ohartu eta segi egin zuen. Askoz gehiago eta mota askotakoak izango dira oharkabea gauzatzen diren aldaketak edo aldaketetarako abiapuntuak, iturburuak. Horietako batzuek, zerbaitegatik, bat egingo dute hizkuntzaren barne mugimenduaren norabidearekin, drift-arekin, eta agian noizbait sendotu egingo dira, hizkuntzaren ezaugarri berri bihurtuko dira.

¹⁷ Ulermen errazte aldera, gehitu behar dut gehien bat 'kolokatzen, jartzen naiz' edo 'flipatzen dut' bezalakoak entzun ohi direla.

¹⁸ Berezi behar lirateke *code-mixing* vs. *code-switching* (alegia, kode-nahaste vs. kode-aldatze; hemen lehenengoaz ari naiz).

Drift (ahoskeraz gainerakoak eta, berriz, hotsa)

Hizkuntzaren etengabeko aldaketa, mugimendua, ur lasterrarena bezalakoa, airearena bezalakoa, hizkuntzaren ezinegona; horixe da hizkuntzaren irmotasunik handiena BESTALDE, hilotzearen arriskutik beti ihesi ibili ahal izateko barne-indar hori, komunikazio behar eta baldintzetara egokitzeko modua eta, beraz, erabilgarritasuna ematen diona, BESTALDE ETA ALDI BEREAN erabileraz elikatzen dena, hizkuntza behin eta berriz hizketa eginaz, hitzak hots egiteak bazkatzen duena, pentsatutakoa aire bihurtzeak.

Eta... hor, berriz, hor ere berriz... beste aldaketa askoren (agian gehienen) funtsean apika¹⁹, hotsen aldatu beharra, ahoaren mugimenduen, beste edozein mugimenduren errepikatzeko, erabat errepikatzeko ezintasuna, hautematearen leialtasun ez-osoarekin korapilatua: gizakiaren sortzeko gaitasun hori, errepikapenarena, erabatekoa ezin izatearen murriztapen horrek lotua, gizaki oro noizbait sortzaile, berritzaile bihurtzen duena.

Hara hor aldaketa horiek guztiak, ahoskera eta hizkuntzaren gainerako osagaiak, harrapatzen dituen paradoxa bat eta, Sapir dixit, hizkuntzalarion ezjakintasunagatik itxura mistikoa hartzen duena²⁰:

Hizkuntza hizketa egitean bere kasa aldatzen da, hiltunoi baimenik eskatu gabe²¹, baina guk, hiltunok aldatzen dugu, gauzei izenak jartzeko beharragatik,

¹⁹ Ikus tipologia holistikoaren proposamenak (Donegan/Stampe 1983, 2004; Donegan 1993), neurri batean Lakarrak euskararen berreraiketan erabiliak (gogoratu bere sarrera hitzaldia, 2009ko maiatzean Arratzun).

²⁰ Sapir 1921: 154-155, euskarazkoan 174-175. Kontuz ibili behar du euskarazko itzulpena irakurtzen duenak. Nahitaez zuzendu behar da 174. orrialdean azkenetik gora hirugarren lerroan "Horiek beroriek ez dira zorizko fenomenoak (...)". Jatorrizkoak dio (op. cit. 154): "They themselves are random phenomena, like the waves of the sea (...)".

gure memoriaren mugengatik, entzuten duguna ulertu egiten dugula sinesteagatik, mundua puskaka, esaldika antolatzearen zailtasunak behin eta berriz gainditu, konpondu nahi izate horregatik, eta, ahoskerari dagokionez, gure entzumen mugengatik, gure gihar alferren lana arintzeko grinagatik... Berrikuntzak. Etengabe. Hizkuntzaren maila bakoitzaren barreneko gatazkan eta mailen arteko etengabeko norgehiagokan. Hizkera eta garaien arabera, noiz eragile bat, noiz beste bat lehenesten delarik.

Guztia, gainera, gizakiok hotsak ateratzeko eta barneratzeko, ibiltzeko, dantzatzeko eta kantatzeko bezala ezinbesteko dugun antolaketa erritmikoaren tiraniak, giza mugimendu orok duen betebeharrak horrek menperatuta, betebeharrak horri aurre egiteko hizketak ematen dizkigun azentu, doinu, lastertasun, silabakatze eta abarrek liluratuta, zorabiatuta, eramanda. Richard Wagner-ek ez zuen arrazoirik esan bazuen musika hasten dela hitzen boterea amaitzen denean. Bada hitzik gabeko musika, baina erabat ezinezkoa da musikarik gabeko hizketa

22

Beste aingeru bat

Eta Akademian horrekin guztiarekin aritu behar dugu, batzuen ustez hori kudeatu behar dugu, nahiz pentsa litekeen Hiponako Agustinek aurkitu omen zuen aingerua bezala ari garela itsasoa zulo txiki batean sartu nahian. Ez baita nolanahikoa hizkuntza bideratu nahi izatea....: eta ez da gaiaren neurria bakarrik arazo.

²¹ Batez ere hizkuntz gaietan adituei baimenik eskatu gabe.

²² Ikustea besterik ez dago mezu elektronikoetan ahozkotik gertu dauden esamoldeak doinurik gabe erabiltzeak usu sortzen dituen ondorioak.

Hurch lankide eta adiskideak, hain zuzen ere Euskal Herriaren Adiskideen Elkarteko²³ sarrera hitzaldian ekarri zizkigun Georg Bossong-en hitzak ongi datoz orain, esku artean duguna, hizkuntzaren ezaugarritze hau, osatzeko:

El error principal en que caen los simplificadores consiste, según Schuchardt, en que consideran la lengua como un objeto uniforme y bien delimitado, o sea, como una cosa. Hay que tener siempre en cuenta que cada lengua es un objeto multidimensional e infinitamente variable en sí mismo, o mejor dicho, que no es un objeto del todo sino una *actividad colectiva*. (Bossong 1984: 176, Apud Hurch 2009: 21)

Ondoren gogorarazi zigun Hurch-ek Humboldt-ek egiten zuen bereizkuntza *ergonen* eta *energeiaren* artean, "y, más exactamente, la paralela concepción de *energeia* y *actividad humana*" (op. cit., 22). Luze joko luke eta ez da orain horretarako unea. Ezta ere, haatik, gauzen konplexutasuna ahaztutzekoa.

Hizkuntzaren barruan, ahoskeraren gaia ez da inondik ere errazena, errazik bada; nik ere hartuko nuke aztergai sinpleagoa bagenu. David Stampe fonologialariak dio (Stampe 1979: 17)²⁴. hizkuntzaren jainkoa balitz, edozein sistema asmatzea bere esku balu izaki hilkorrok hots zailak gure hizketa ahalbide mugatuetara egokitzeke, errefusatu egingo lukeela ziurrenik duguna bezalako sistema, zailtasun bakoitzari erantzun atomistiko berezia ematen diona. Horren ordez sistema bateratu globala antolatzen saiatuko litzatekeela. Haatik naturak ez omen ditu gauzak hala moldatu. Haurren eta helduen hizkuntzek salatzen dute ahoskerak [hots-] ordezkatzeko pila baten emaitza direla, eta ordezkatzeko horiek,

²³ Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País/Euskal Herriaren Adiskideen Elkartea.

²⁴ Jatorrizko aipua hitzez hitz: "If one were the god of language, free to create any sort of system for mortals to adapt difficult sounds to their limited speech capacities, one would surely reject a system involving such atomistic responses to specific difficulties as these individual processes represent, and instead attempt to devise a unified, global system. However, nature has not managed to furnish such a system. The pronunciations of children and of adult languages reveal themselves to be the result of numbers of substitutions which, however natural they may seem individually, have collective results which are perversely cross-purposeful".

banan-banan natural badirudite ere, denak batera elkarren kontrako ondorio makurrak dituztela.

Baina halakoa da, ez dugu besterik eta zaindu egin behar dugu, inoiz ahaztu gabe hizkuntzak ez duela bere barrena baino zaintzaile hoberik, bere barrena, bere funtsa,

drift,

eta hori bazkatzeko ez dago erabilera bera baino elikadura aproposagorik.

Behar bezala ikasi den eta aski erabiltzen den hizkuntzaren ahoskerak ez du ezer galtzen beste hizkuntza batekin edo gehiagorekin bizitzeagatik, hiztunak baliabideak irabazten ditu.

Garaje esaten ikasi duelako [x] bereganatu duenak ez du ezer galdu, zerbait berria ikasi du, ez bazuen lehendik bere euskaran [x]akin edo [x]an esaten. Beste kontu bat da, hiztun horrek, Euskaltzaindiaren arau eta gomendioei jarraiki gogoratu behar lukeela egoera formal, profesional, dotore, forma bereziki zaintzen den horietan, hauetan, *jakin, jarraitu* esatea egokiago suerta daitekeela ²⁵. Arreta horrekin, hizkuntzak, euskarak irabazten du, malgutasuna irabazten du, batasuna irabaz lezake.

Berdin *garbure* frantsesetik mailegua bereganatu eta [y] hotsaz aberastu duenak bere ahoskera baliabideen zorroa, ez bazuen lehendik ere esaten *egün*, edo *üzten*, *(h)artü*, *entzüten*.

Beraz, erabiltzeaz gainera behar bezala ikasi behar da. Lehen egiteko horretan guztiok garen hiztuna da lehen bultzagile, protagonista. Behar bezala ikaste horretan, ordea, esan lezake, badu Euskaltzaindiak zer esan...Euskara behar

²⁵ Euskaltzaindiaren 87. arauaren izenak berak, *Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua*, adierazten du ahoskera erabilera maila jakin batzuetarako bakarrik arautzen dela (ikus Euskaltzaindia 1998, 485-490).

adina erabili nahi bada, erabilera maila guztietara egokitzeak berebiziko garrantzia du, ez horrenbeste euskarari beste hizkuntza batzuekin bizitzea egokitu zaiolako, beste hizkuntza askoz hedatu eta garatuagoekin, aspaldi estandartutako hizkuntzekin bizi delako baizik: gaztelaniarekin, frantsesarekin eta orain, pixkanaka handiagotuz doan neurrian, ingelesarekin. Hor behar du gure zaintza eta guztion arreta. Hizkuntza indartsu normalduak baino ahalegin, arreta eta kontu handiagoa behar du. Guk behintzat hiztunon konfiantza jaso izanaren zori ona izan dugunok, neurri horretan berorretan zor diegu erantzuna. Ni, euskaltzainek horretarako deitua izanaren ohoreari ahal bezain ondo erantzuten saiatuko naiz: euskararen aireak haize eta urak olatu bihur ditzaketen zurrumbilo guneak bilatuz, aztertuz ur lasterren bideak, *drift* horren nondik norakoak, fonema eta doinuen esparruan.

Ez da erraza gure lana, oso ulertzekoa ere ez da hizkuntzaren askatasuna maite duen hizkuntzalariarentzat, uhinak zaindu baino olatuak harrapatzea, txanpa egitea atseginago duen batentzat. Hor gaude halere. Hemen nago halere. Ahal bezainbat egingo dut eskatzen zaidana. Zaila da, badakigu. Jakin beharko genuke behintzat. Ez da inorentzat erraz, ez zaintzaileentzat, ez erabiltzaileentzat. Baina, guztion lasaitasunerako gogoan izan behar dugu hizkuntza indartsua dela, hizkuntzarik txikiena ere aski indartsua dela. Anima du. Berezkoa. Drift. Hiztunak behar du bidea, euskararen egoeran (ataka honetan) dagoen hizkuntzaren hiztunak. Hizkuntzak ez. Hizkuntzak hiztunak behar ditu eta, hiztunek, argi pixka bat eta patxada handia, urak bere bidea egin dezan.

Erreferentziak

- Calvino, Italo. 1979. *Se una notte d'inverno un viaggiatore*. Torino: Einaudi.
- Charritton, Piarres (arg.). 1986. *Iker-4. Resurrección María de Azkue eta Pierre Broussain-en arteko elkarridazketa*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Donegan, Patricia Jane. 1978. *On the Natural Phonology of Vowels*. The Ohio State University. (1985, Garland, New York).
- Donegan, Patricia Jane. 1993. Rhythm and Vocalic Drift in Munda and Mon-Khmer. *Linguistics of the Tibeto-Burman Area* 16.1-43.
- Donegan, Patricia Jane and David Stampe. 1983. Rhythm and the Holistic Organization of Language Structure. In John Richardson et al. (eds.), *Papers from the Parasession on the Interplay of Phonology, Morphology, and Syntax*. CLS. Univ. of Chicago. 337-353.
- Donegan, Patricia and David Stampe. 2004. Rhythm and the synthetic drift of Munda. *2004 Yearbook of South Asian Languages and Linguistics*. Rajendra Singh, Edit.-in-Chief. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 3-36.
- Elola, Joseba. 2009. Los rincones ocultos de John Lennon. *El País(vida & artes)*, 7.XI.2009, 39.
- Fischer-Jørgensen, Eli. 1975. *Trends in Phonological Theory*. Copenhagen: Akademisk Forlag.
- Hurch, Bernhard. 2009. *Nuevos Extractos de la Sociedad Bascongada de los Amigos del País. Discursos pronunciados con motivo del ingreso de Bernhard Hurch el 27 de mayo de 2005*. Donostia-San Sebastián: Suplemento 18-G del Boletín de la RSBAP, 15-42.
- Jones, Daniel. 1955². *Phonetic Readings in English (Improved Edition)*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Lennon, John / Paul McCartney. [1963] 1993. I want to hold your hand. *The Beatles. 1962-1966* EMI Records Ltd.
- Michelena, Luis. [1977²]1985. *Fonética Histórica Vasca*. San Sebastián: Seminario Julio de Urquijo de la Excm. Diputación de Guipúzcoa.
- Euskaltzaindia.. 1998. Euskara Batuaaren Ahoakera Zaindua. *Euskera* 43 (1998,2), 485-490.
- Rimbaud, Arthur. [1871] 1972. Voyelles. *Rimbaud. Oeuvres Complètes*. A. Adam, arg. Paris: Bibliotheque de la Pleiade
- Sapir, Edward. 1921. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt Brace and World. / *El Lenguaje*, México: Fondo de Cultura Económica, 1954.. *Hizkuntza. Berbetaren Azterketarako Sarrera*. Donostia: Gaiak, 2007 (Alberto Gabikagojeaskoak itzulua).
- Stampe, D. 1979. *A Dissertation on Natural Phonology*. Garland, New York / Indiana University Linguistics Club, Bloomington
- Stankiewicz, Edward. 1972. Baudouin de Courtenay: his life and work. *A Baudouin de Courtenay Anthology. The Beginnings of Structural Linguistics*. Edward Stankiewicz, arg. Bloomington/London: Indiana University Press, 3-48.
- Sting. 2009. Gabriel's Message. *If on a Winter's Night...* Deutsche Grammophon.
- Vennemann, Theo. 1988. *Preference Laws for Syllable Structure and the Explanation of Sound Change*. Berlin/New York/Amsterdam: Mouton de Gruyter